

АНОТАЦІЯ

Соловійов О. А. Менеджмент галузевої конкурентоспроможності на засадах сталого розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 «Менеджмент» (галузь знань 07 «Управління та адміністрування»). – Полтавська державна аграрна академія Міністерства освіти і науки України, Полтава, 2021.

Дисертація присвячена систематизації теоретичних засад та обґрунтуванню практичних рекомендацій щодо розвитку сучасних напрямів і стратегій менеджменту галузевої конкурентоспроможності на засадах сталого розвитку.

Поглиблено теоретичні основи менеджменту галузевої конкурентоспроможності на засадах сталого розвитку з урахуванням принципів системності, об'єктивності, динамічності, безперервності, оптимальності, конструктивності. Запропоновано визначити менеджмент галузевої конкурентоспроможності як комплексну систему планування, мотивації, організації, аналізу та контролю галузі на оперативному, тактичному чи стратегічному рівні, що здійснюється на засадах науково-методичних підходів до оцінки впливу техніко-економічних, комерційних і нормативно-правових чинників і забезпечує процес поліпшення якості продукції та послуг, ефективної організації збуту, сервісу, за умов циркулярної економіки, ощадливого та екологічного виробництва, соціальної відповідальності. Визначено роль менеджменту в забезпеченні конкурентоспроможності та сталого розвитку, який інтерпретовано як соціо-еколого-економічну тріаду. Актуалізовано потребу визначення потенційно успішних на світовому ринку галузей промисловості України на основі застосування сучасних методів оцінки та розроблення довгострокової стратегії, стимулюючих дій щодо забезпечення їх конкурентоспроможності.

Доведено, що велике значення для розвитку промисловості має конкурентне середовище, що дало змогу побудувати концептуальний підхід

до формування комплексу методів управління галузевою конкурентоспроможністю. Враховано принципи, завдання, форми, інструменти, організаційну структуру, етапи дослідження конкурентоспроможності. Запропоновано три напрями дій управління макроконкурентоспроможністю: зміцнення національної економіки для підвищення конкурентоспроможності промисловості країни; розроблення сприятливих умов для промислових виробників з метою посилення їхньої експортної діяльності та її конкурентоспроможності; створення сприятливих умов для національних підприємств-виробників на зовнішньому ринку з метою формування попиту на продукцію. З-поміж внутрішніх факторів виокремлено такі: систему та методи управління, рівень відповідності технологій процесу виробництва, рівень організації процесу виробництва, систему довгострокового планування, орієнтацію на маркетингову стратегію, інноваційний характер виробництва, ступінь задоволення потреб споживача; з-поміж зовнішніх факторів – політичну ситуацію в країні, економічні зв'язки, наявність конкурентів, розміщення виробничих сил, наявність сировинних ресурсів, загальний рівень техніки та технології, систему управління промисловістю, концентрацію виробництва, законодавчу базу. Акцентовано увагу на доцільності застосування аналізу порівняльних переваг, теорії ефективної конкуренції, теорії мультиплікатора, матричних методів, порівняння з еталоном. Представлене дослідження дозволяє об'єднати управлінські дії в єдину систему для сталого розвитку, враховуючи взаємодію галузей економіки.

Під час систематизації існуючих практик міждержавних рейтингових порівнянь конкурентоспроможності країн було виявлено великі розбіжності в системі показників такої оцінки залежно від цілей її проведення. На основі упорядкування факторів за ступенем впливу методом Парето з'ясовано, що значна увага при оцінці сучасного рівня конкурентоспроможності країн приділяється якості та умовам життя населення як основній цінності, яку повинна забезпечувати держава (забезпечення базових людських потреб і

рівень соціальної державної підтримки; умови життя, безпека життєдіяльності, охорона здоров'я, середня очікувана тривалість життя, соціальний капітал, доступ до інформації та комунікацій, освіта; особисті права, свобода життєвого вибору). Доведено, що високі стандарти життя забезпечує лише відповідний рівень економічного розвитку. Крім цього, акцентовано увагу на тому, що оскільки будь-яка економічна система функціонує в певних умовах зовнішнього середовища, то воно відіграє важливу роль у забезпеченні її конкурентоспроможності.

З урахуванням сучасного світового досвіду визначено множину організаційно-управлінських інструментів застосування факторів менеджменту галузевої конкурентоспроможності: ринкова позиція, зокрема ємність внутрішнього ринку, обсяг експорту та імпорту; соціально-економічний стан (з метою вимірювання ефективності виробничої діяльності та соціального розвитку працівників); майновий і фінансовий стан суб'єктів господарювання. Важливою функцією цього напрямку оцінки є своєчасне виявлення фінансових проблем, які в майбутньому можуть призвести до втрати галузей платоспроможності, уповільнення оборотності, відсутності власних джерел фінансування через непокриті збитки тощо. Акцентовано увагу на детальному дослідженні галузевих і регіональних переваг. Доведено, що штучна урядова підтримка вітчизняних виробників, зокрема через протекціонізм, лише консервує накопичені проблеми реального сектора економіки, що не сприяє зростанню її конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі. В умовах відсутності достатніх внутрішніх капітальних інвестицій і браку сучасних технологій головним напрямом виходу з цієї кризи мають стати вільний доступ зовнішніх інвестицій на український ринок і боротьба з існуючими монополіями. Запропоновані інструменти можна застосовувати для визначення пріоритетних напрямів державного управління на засадах сталого розвитку.

Удосконалено методичний підхід до визначення конкурентного розвитку стратегічних зон господарювання у промисловості на основі галузевих

показників ємності ринку, експортоорієнтованості та імпортонезалежності, що визначають ринкові позиції кожної галузі з урахуванням поточного стану та динаміки. Доведено, що функціонування та перспективи розвитку будь-якої галузі залежать від ємності внутрішнього ринку та її динаміки в часі, оскільки кожна галузь охоплює певну частку цього ринку, складовими якого є проміжний і кінцевий попит, крім чистого експорту. Обґрунтовано факт необхідності диверсифікації ринків збуту, що дозволяє галузям промисловості знизити залежність від економічної ситуації всередині країни. Акцентовано увагу на тому, що наявність імпорту означає, що не всі потреби внутрішнього ринку можуть бути задоволені завдяки власному виробництву (що свідчить про залежність від зовнішніх виробників). Проведена оцінка перспектив конкурентного розвитку стратегічних зон господарювання у промисловості засвідчила, що надмірна залежність вітчизняної економіки від імпорту може становити загрозу національній безпеці країни. Ураховуючи негативне сальдо торговельного балансу, що є системною проблемою для економіки України, забезпечення імпортонезалежності є пріоритетним напрямом розвитку. Представлені пропозиції дозволяють виконувати перспективне планування структурних зрушень в економіці.

Розроблено модель галузевого індексу менеджменту конкурентоспроможності за еколого-економічною складовою, в основу якої були покладені відносні показники, що характеризують величину негативного антропогенного впливу порівняно з отриманою доданою вартістю: атмосферні викиди забруднюючих речовин, утворення відходів від економічної діяльності галузі, використання водних ресурсів підприємствами галузі, природоохоронні заходи у вигляді поточних і капітальних видатків. Проведено процедуру адитивно-мультиплікативної згортки зазначених індивідуальних показників до галузевого індексу конкурентоспроможності. Проведено класифікацію галузей України за частками доданої вартості та структурними зрушеннями. Здійснено порівняльний аналіз видів економічної діяльності та програм менеджменту галузевої конкурентоспроможності.

Представлено засоби забезпечення центрів економічного зростання на основі профілювання менеджменту галузевої конкурентоспроможності, що враховують якісні методи упорядкування при проведенні міжгалузевих порівнянь. При проведенні цього профілювання оцінено частку галузевої доданої вартості, легкість входження у галузь, ефективність факторів виробництва, фактори соціального розвитку, рівень інвестиційної активності, еколого-економічну ефективність. З метою економічного обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку промисловості за визначеною системою показників надано узагальнену оцінку її переваг над іншими галузями. З метою дослідження центрів економічного зростання на основі менеджменту галузевої конкурентоспроможності за кожним промисловим видом економічної діяльності був побудований відповідний профіль. Основними шляхами ефективного розвитку галузей промисловості визначено: відхід від домінування державних монополій і створення умов для розвитку малого й середнього підприємництва у добувній промисловості; залучення зовнішніх інвестицій шляхом спрощення ведення бізнесу для ліквідації технологічного відставання у переробній промисловості; природоохоронні заходи у постачанні електроенергії та газу. Зменшення обсягів неутилізованих відходів можливе завдяки впровадженню принципів циркулярної економіки, а саме: зростання ресурсовіддачі, повторного використання відходів, переходу на поновлювальні джерела енергії. Представлені рекомендації дозволяють розробляти заходи з ліквідації причин відставань.

Ключові слова: галузева конкурентоспроможність, конкуренція, конкурентна перевага, менеджмент конкурентоспроможності, модель галузевого індексу конкурентоспроможності, сталий розвиток.

ABSTRACT

Solovyov O. A. Management of branch competitiveness on the basis of sustainable development. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for scientific degree of Doctor of Philosophy by the specialty 073 “Management” (field of study 07 “Management and Administration”). – Poltava State Agrarian Academy, Ministry of Education and Science of Ukraine, Poltava, 2021.

The dissertation is devoted to systematization of theoretical bases and substantiation of practical recommendations on development of modern directions and strategies of management of branch competitiveness in the conditions of sustainable development.

The theoretical foundations of industry competitiveness management on the basis of sustainable development are deepened, taking into account the principles of system, objectivity, dynamism, continuity, optimality, constructiveness. It is proposed to define the management of industry competitiveness as a comprehensive system of planning, motivation, organization, analysis and control of the industry at the operational, tactical or strategic level, carried out on the basis of scientific and methodological approaches to assess the impact of technical, economic, commercial and regulatory factors. the process of improving the quality of products and services, effective organization of sales, service, in a circular economy and economical and environmentally friendly production, social responsibility. The role of management in ensuring competitiveness and sustainable development is defined, which is interpreted as a socio-ecological-economic triad. The need to identify potentially successful industries on the world market based on the use of modern assessment methods and the development of long-term strategies to stimulate action to ensure their competitiveness.

It is proved that the competitive environment is of great importance for the development of industry, which allowed to build a conceptual approach to the formation of a set of methods for managing industry competitiveness. The principles, tasks, forms, tools, organizational structure, stages of competitiveness research are taken into account. Three directions of actions of management of macrocompetitiveness are offered: strengthening of national economy for increase of competitiveness of the industry of the country; development of favorable

conditions for industrial producers to strengthen export activity and its competitiveness; creation of favorable conditions for national enterprises-producers in the foreign market for formation of demand for production. Among the internal factors are: system and management methods; the level of conformity of production process technologies; the level of organization of the production process; long-term planning system; focus on marketing strategy; innovative nature of production; the degree of satisfaction of consumer needs; among external: the political situation in the country; economic ties; presence of competitors; location of productive forces; availability of raw materials; general level of equipment and technology; industry management system; concentration of production; legal framework. Emphasis is placed on the expediency of using the analysis of comparative advantages, the theory of effective competition, the theory of multiplier, matrix methods, comparison with the standard. The presented research allows to combine management actions into a single system for sustainable development, taking into account the interaction of industries.

Systematization of existing practices of interstate rating comparisons of competitiveness of countries has revealed large differences in the system of indicators of such assessment depending on the objectives of its implementation. Based on the ordering of factors by the degree of influence of the Pareto method, it was found that considerable attention in assessing the current level of competitiveness is paid to the quality and living conditions of the population as a basic value to be provided by the state (basic human needs and social support; life safety, health care, average life expectancy, social capital, access to information and communication, education; personal rights, freedom of life choice). It is proved that high living standards are provided only by the appropriate level of economic development. In addition, it is emphasized that, since any economic system operates in certain conditions of the external environment, the environment plays an important role in ensuring its competitiveness.

Taking into account modern world experience, many organizational and managerial tools for the application of factors of management of industry

competitiveness are identified: market position, in particular the capacity of the domestic market, the volume of exports and imports; socio-economic status (in order to measure the efficiency of production activities and social development of employees); property and financial condition of business entities. An important function of this area of assessment is the timely detection of financial problems that in the future may lead to loss of solvency, slow turnover, lack of own sources of funding through uncovered losses and more. Emphasis is placed on a detailed study of sectoral and regional advantages. It is proved that the artificial government support of domestic producers, in particular through protectionism, only preserves the accumulated problems of the real sector of the economy, which does not contribute to the growth of its competitiveness in the long run. In the absence of sufficient domestic capital investment and the lack of modern technologies, the main way out of this crisis should be free access to foreign investment in the Ukrainian market and the fight against existing monopolies. The proposed tools can be used to identify priority areas of public administration on the basis of sustainable development.

The methodological approach to determining the competitive development of strategic economic zones in industry on the basis of industry indicators of market capacity, export orientation and import independence, which determines the market position of each industry, taking into account the current state and dynamics. It is proved that the functioning and development prospects of any industry depend on the capacity of the domestic market and its dynamics over time, as each industry occupies a certain share of this market, which consists of intermediate and final demand, except for net exports. The fact of need to diversify markets is substantiated, which allows industries to reduce dependence on the economic situation within the country. It is emphasized that the presence of imports means that not all the needs of the domestic market can be met through its own production (indicating dependence on external producers). The assessment of the prospects for the competitive development of strategic economic zones in industry showed that the excessive dependence of the domestic economy on

imports can pose a threat to national security. Also, given the negative trade balance, which is a systemic problem for Ukraine's economy, ensuring import independence is a priority. The presented proposals allow to carry out long-term planning of structural changes in the economy.

A model of the industry index of competitiveness management by ecological and economic component has been developed. It was based on relative indicators that characterize the magnitude of the negative anthropogenic impact in comparison with the value added: atmospheric emissions of pollutants, waste from economic activities of the industry, use of water resources by industry, environmental measures in the form of current and capital expenditures. The procedure of additive-multiplicative convolution of the specified individual indicators to the branch index of competitiveness is carried out. The classification of Ukrainian industries by shares of value added and structural changes is carried out. A comparative analysis of economic activities and management programs of industry competitiveness.

Means of providing centers of economic growth on the basis of profiling of management of branch competitiveness which use qualitative methods of ordering at carrying out of interbranch comparisons are presented. During this profiling, the share of sectoral value added, ease of entering the industry, efficiency of factors of production, factors of social development, level of investment activity, environmental and economic efficiency were assessed. For the economic substantiation of the priority directions of development of the industry it is necessary according to the certain system of indicators the generalized estimation of its advantages over other branches is given. In order to study the centers of economic growth on the basis of the management of sectoral competitiveness for each industrial type of economic activity, a corresponding profile was built. In order to study the centers of economic growth on the basis of the management of sectoral competitiveness for each industrial type of economic activity, a corresponding profile was built. The main ways of effective development of industries include: moving away from the dominance of state monopolies and

creating conditions for the development of small and medium enterprises in the extractive industry; attracting foreign investment by simplifying doing business to eliminate the technological gap in the processing industry; environmental measures – in the supply of electricity and gas. Reduction of unused waste is possible due to the introduction of the principles of circular economy, namely: increasing resource efficiency, waste reuse, transition to renewable energy sources. The presented recommendations allow to develop measures to eliminate the causes of lags.

Key words: branch competitiveness, competition, competitive advantage, competitiveness management, model of branch competitiveness index, sustainable development.

Список публікацій здобувача

Статті у монографіях:

1. Solovyov O. Management of competitiveness in conditions of sustainable development and ensuring economic security. Management of the 21st century: globalization challenges: monograph. Prague: Nemoros, 2021. P. 94–100.

Статті, що входять до НМБД Scopus:

2. Analysis of country's competitiveness factors based on inter-state rating comparisons / O. Solovyov et al. *E3S Web Conf.* 153(7):03001. *International Conference on Sustainability Science and Management: Advanced Technology in Environmental Research* (January 2020). URL: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202015303001> (дата звернення: 28.12.2020). (Scopus).

3. Model of sectoral competitiveness index by environmental component / O. Solovyov et al. *IOP Conference. Series: Earth and Environmental Science* (Ivano-Frankivsk, 21–22 October 2020). Ivano-Frankivsk, 2021. Vol. 628: 8th International Scientific Conference on Sustainability in Energy and Environmental Science, Ukraine. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755->

1315/628/1/012023. (дата звернення: 28.11.2020). (**Scopus**).

Статті у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, які включені до міжнародних наукометричних баз:

4. Соловйов О. А., Шмиголь Н. М. Методи управління конкурентоспроможністю галузі промисловості. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 5 (110). URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2019/5_2019/5_2019.pdf#page=55 (дата звернення: 28.12.2020). (**Index Copernicus, Google Scholar**).

5. Соловйов О. А., Шмиголь Н. М. Сутність конкурентоспроможності галузі в системі конкурентних відносин. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2019. № 2. С. 210–217. (**SIS, CiteFactor, Crossfer, Google Scholar**).

6. Соловйов О. А., Шмиголь Н. М. Профілювання менеджменту галузевої конкурентоспроможності в контексті соціо-економічного розвитку. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Т. 5, № 4. С. 361–367. (**Index Copernicus**).

7. Problems of competitive development of industry in Ukraine / O. Solovyov at al. *European journal of accounting, finance and business*. 2020. Vol. XIV. URL: https://www.researchgate.net/profile/Artur_Zhavoronok/publication/348018372_PROBLEMS_OF_COMPETITIVE_DEVELOPMENT_OF_INDUSTRY_IN_UKRAINE/links/5fecfc8292851c13fed7da76/PROBLEMS-OF-COMPETITIVE-DEVELOPMENT-OF-INDUSTRY-IN-UKRAINE.pdf (дата звернення: 20.12.2020). (**Index Copernicus**).

8. Solovyov O., Matvejciuk L. Analysis of economic growth of industrial production in Ukraine and problems of its support. *The Scientific Journal of Cahul State University «Bogdan Petriceicu Hasdeu». Economic and Engineering Studies*. 2020. № 1 (7). P. 41–48. (**DOAJ, ROAD**).

9. Соловйов О. А. Менеджмент конкурентоспроможності та формування чинників впливу на конкуренті переваги. *Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2020. № 2. С. 414–422. **(Index Copernicus, Google Scholar, CiteFactor, Academic Recource Index)**.

Праці апробаційного характеру:

10. Соловйов О. А. Аналіз моделей управління сталим розвитком підприємств. *Сталий розвиток економіки на засадах ресурсоефективності*: зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 5 грудня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 107–109.

11. Соловйов О. А., Вісент В. Assessment of Ukraine`s competitiveness by selected international index. *Роль бізнес-аналітики та обліку у вирішенні енергетичних та соціально-економічних проблем України*: матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12–13 березня 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 287–290.

12. Соловйов О. А. Оцінка перспектив конкурентного розвитку галузей промисловості України. *Сучасний менеджмент економічних систем в координатах парадигми сталого розвитку*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 вересня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 51–52.

13. Соловйов О. А. Аналіз сучасного рівня конкурентоспроможності промисловості. *Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 вересня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 43–44.